

3. Lemtingas 1941-ųjų birželis

*1941 m. birželio 14 d. 3 val. nakties
enkavėdistai pradėjo masinius
lietuvių areštus. Lietuviai ištisomis
šeimomis buvo tremiami į Sovietų
Sąjungos gilumą, Sibirą*

3.1. BIRŽELIO 14-OJI. TREMTIS

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga vėl okupavo Vilnių, šį kartą jau su visa Lietuva. Iš pradžių buvo represuojamas šalies politinis elitas, persekiojimas nesiliovė iki pat 1941 m. birželio. Per tą laiką suimta 6600 žmonių, daugiau nei pusė įkalinta, išvežta į koncentracijos stovyklas – lagerius – arba nužudyta. Eilinius visuomenės narius šokas ištiko 1941 m. birželio 14-osios rytą, kai prasidėjo keturių dienų masiniai suėmimai ir trėmimas į Sibirą ar kitas atšiaurias Sovietų Sąjungos teritorijas. 17 geležinkelio sąstatų iš Lietuvos išvežė 17 500 žmonių, iš jų 12 500 į tremtį, 5000 – į lagerius arba kalėjimus. 42,8 procento jų buvo lietuviai, 32,1 procento – lenkai, 13,5 procento – žydai. Tarp deportuotųjų daugiausia buvo žmonių iš politinio, karinio ir ūkinio Lietuvos elito, sovietų manymu, tikėtinų naujojo

*Latvių trėmimas
1941 m. birželį*

režimo priešų. Tremiami buvo ne tik jie patys, bet ir šeimos nariai: per keturias dienas išvežtos 7439 šeimos.

Panašus okupacijos scenarijus gegužę ir birželį buvo pritaikytas Baltijos sesėms Estijai ir Latvijai, taip pat vakarų Ukrainai, vakarų Baltarusijai, rytų Lenkijai ir Moldavijai. Štai vaizdas iš Latvijos (žr. p. 30). Tokiais vagonais buvo vežami ir Lietuvos žmonės.

Kaip aiškėja dabar, gyventojų trėmimas buvo vienas iš sovietų rengimosi karui plano punktų. Vakarinės sienos link krovininiai vagonai gabeno ginkluotę, o grįžo su tremiamaisiais. Nors sovietinė propaganda represijas grindė klasių kovos teorija ir skelbė naikinti buržuaziją kaip klasę, NKVD jas vadino tiesiog teritorijų valymu, kad neliktų kontrrevoliucinių (antisovietinių) elementų.

Pasauliui gerai žinomi ir kasmet minimi nacių nusikaltimai žmoniškumui, jų vykdytas Holokaustas. O apie sovietų nusikaltimus pradėta kalbėti ne taip ir seniai ir ne taip garsiai. Pirmiausia todėl, kad Sovietų Sąjunga – viena iš nugalėtojų Antrajame pasauliniame kare. Antra, Vakarai neprieštaravo, kai po karo ji okupavo didelę dalį Europos: taip buvo pasidalytos įtakos zonos ir užkirstas kelias komunizmo plitimui. Dar ne taip seniai Vakarai stengėsi palaikyti gerus santykius su Rusijos Federacija, kurios valdžia neigia stalinizmo nusikaltimus ir mėgina pateisinti milijonų žmonių deportaciją.

Todėl toks svarbus šiuolaikiniam žmogui lietuvių kilmės amerikiečių rašytojos Rūtos Šepetys romanas apie tremtį „Tarp pilkų debesų“, tapęs pasauliniu bestseleriu. Neįtikėtinas knygos populiarumas daugiau nei penkiose dešimtyse šalių ir milijoninis tiražas paskatino kino menininkus imtis ekranizavimo.

Garvežys, traukiantis gyvulinių vagonų sąstatą

Jungtinėse Valstijose gimusio lietuvių kilmės režisieriaus Mariaus Markevičiaus filmo „Tarp pilkų debesų“ afiša ir kadras

Sukilėliai iš sovietų atimtoje tanketėje

3.2. BIRŽELIO SUKILIMAS

Iš naujausių tyrimų aiškėja, kad 1941 m. vasarą kaip tik Sovietų Sąjunga rengėsi pulti Vokietiją, dėl to ir trėmė gyventojus. Represijos, matyt, būtų tęsiamos, bet Adolfas Hitleris aplenkė Josifą Staliną – 1941 m. birželio 22 d. Vokietija užpuolė Sovietų Sąjungą. Tą pačią dieną Kaune prasidėjo lietuvių sukilimas prieš besitraukiančią sovietinę valdžią.

Ginkluotę sukilėliai pagrobė iš sovietų kariuomenės. Jiems pavyko apšvarinti porą sandėlių ir išsigabenti apie 3000 šautuvų, 2500 automatų, keletą kulkosvaidžių. Būtų galėję nusivaryti ir tris tankus, bet niekas nemokėjo jų valdyti. Nuotraukoje matote tanketę, kuria važiuoja būrys sukilėlių.

Tačiau ne viskas sukilėliams taip puikiai sekėsi. Nors jie stengėsi išsaugoti Kauno tiltus, Aleksoto tiltą teko palikti: jie buvo apšaudyti ir turėjo trauktis, o tiltas buvo susprogdintas. Likimo ironija – tai sukilėliams ir Kaunui išėjo į naudą, mat iš Suvalkijos besitraukiantys raudonarmiečiai turėjo ieškoti kitų kelių ir miestą aplenkė.

Birželio sukilimo dalyvių veiksmai daugiausia buvo savaiminis atsakas į šoką, kuris ištiko Lietuvos visuomenę per represijų savaitę. Kadangi sovietinė valdžia bėgo nuo artėjančių vokiečių, kai kas tuos veiksmus vadina ne sukilimu, o partizanine akcija. Bet ji nebuvo vien stichiška. Sukilėliai skelbė atkuriantys Lietuvos valstybę

Susprogdintas Aleksoto tiltas Kaune

Lietuvos laikinosios vyriausybės posėdis Kaune. Posėdžiui pirmininkauja Juozas Ambrazevičius (Brazaitis).

ir formuojantys Lietuvos laikinąją vyriausybę. Kai vokiečiai užėmė Kauną, Vilnių, kitus Lietuvos miestus, juose jau veikė valdžios institucijos. Laikinoji vyriausybė per trumpą laiką grąžino iki 1940 m. birželio 15 d. buvusį Lietuvos administracinį suskirstymą, priėmė denacionalizavimo įstatymą.

Raudonosios armijos daliniai iš Lietuvos buvo išstumti per šešias dienas. O Kaune sukilėliai laikė valdžią savo rankose kelias dienas (nes jau birželio 28 d. sukilėlių daliniai pradėti nuginkluoti). Birželio 23-iosios rytą sukilėliai per Kauno radiją paskelbė atkūrę nepriklausomą Lietuvą ir sudarę Laikinąją vyriausybę. Ši laikėsi nuomonės, kad nacistų okupacinė valdžia bus panaši į ankstesnę vokiečių okupacinę valdžią, leidusią lietuviams 1918 m. sukurti savą valstybę. Bent jau tikėjosi, jog vokiečių okupacija bus Lietuvai palankesnė už sovietinę.

Deja, išėjo kitaip. Vokiečių karinė, o vėliau ir civilinė valdžia trukdė Laikinosios vyriausybės veiklai. Vadinasi, jos tikslai neatitiko vokiečių interesų. Greičiau nei po poros mėnesių ji buvo paleista. Okupuotos Baltijos šalių ir Baltarusijos teritorijos buvo pavadintos Ostlandu ir visas valstybinis bei visuomeninis turtas perduotas okupantų civilinei valdžiai.

Kauno gyventojai sveikina vokiečių karius